

відповідних методів і прийомів у новій ситуації. Пізнавальною мовленнєвою задачею є власне сама мовленнєва професійна і життєва практика.

2. Пропонована типологія пізнавальних задач спирається на принцип самостійного оволодіння новими знаннями (способами здобуття нових знань), на способи розв'язання пізнавальних задач, оскільки урахування систем операцій для різних груп задач і їх характерних систем чи способів розв'язання надає можливість управляти й корегувати самостійне навчання студентів.

3. Спираючись на принцип самостійного оволодіння новими знаннями (способами здобуття нових знань) виділяються задачі, які містять у собі аспекти (узагальнені) проблеми: значення, форми, походження, вживання – сфери граматики, лексики і фразеології, стилістики.

4. Використання у процесі вивчення іноземної мови професійно спрямованої пізнавальних задач сприяє ефективному формуванню умінь самостійного навчання студентів педагогічного університету.

Література

1. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 304с.
2. Лейтес Н.С. Способности: труд и талант. – М.: Знание, 1961. – 32с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304с.
4. Молибог А.Г. Вопросы научной организации педагогического труда в высшей школе. – Минск: Высшая школа, 1975. – 82с.
5. Напольнова Т.В. Познавательные задачи в обучении русскому языку. Под ред. И.Я.Лернер. – М.: Просвещение, 1968. – 52с.
6. Тихомиров О.К. Структура мыслительной деятельности человека. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 304с.

С.М.Жуков

МИСТЕЦТВО І МОРАЛЬНІСТЬ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ПОТРЕБ ТА ІНТЕРЕСІВ

В статтє предпринята попытка показа того, как при помощи искусства можно влиять (положительно) не только на нравственную и духовную сферы подрастающего Человека, но даже на формирование его интересов и потребностей, в том числе и духовных.

In the article attempt was undertaken to show the process when by the help of art one can affect (positively) not only on moral and mental sphere of growing up man but even on formation of one's interests and needs.

Дана стаття є дуже актуальною тому, що важливіше теми (проблеми), ніж розвиток духовності немає не тільки в сучасній педагогіці, але і взагалі в житті.

Метою нашої роботи є визначення і вивчення всієї складності взаємозв'язків представлених понять.

Задачі – цілісне впровадження в практичне життя системи цих понять (категорій).

Як Homo Sapiens людина живе, насамперед, не в матеріальному світі речей, а в ментальній (ідеальній) сфері сенсів. В ході всієї своєї історії людство плакає і всіляко розвиває цю семантичну сферу сенсів (семіосферу), автентичну актуалізації особистісного начала людини як творця культури.

Останнім часом особливо гостро постала необхідність підготовки відповідального громадянина, здатного самостійно оцінювати події, що відбуваються, і будувати свою діяльність відповідно до інтересів навколишніх людей, розумінням себе серед людей. Рішення цього завдання пов'язане з формуванням стійких духовних і моральних властивостей особистості дитини.

Філософське обґрунтування проблеми: духовності, морального, духовного розвитку людини знаходять своє відображення в роботах сучасних філософів і культурологів – Т.Адуло, В.Бачиніна, Л.Буєвої, Г.Горак, М.Кагана, М.Мамардашвілі, С.Пролєєва, І.Силуянової, П.Симонова, О.Сичивиці, Л.Солонько, А.Уледова та інших.

У роботах психологів і соціологів І.Бестужева-Лади, І.Беха, Л.Виготського, І.Джидар'ян, А.Здравомислова, О.Леонтьєва, М.Михайлова, М.Москальця, Д.Кікнадзе, Л.Когана, І.Кона, Г.Костюка, В.Константинова, С.Рубінштейна, П.Симонова, Л.Сохань, В.Тихонович та ін. досліджена сутність духовної діяльності людини, що розглядається у зв'язку з потребами особистості, мотивами її діяльності; це, у свою чергу, дозволяє знайти психологічні закономірності розвитку духовних потреб та інтересів дітей. У педагогіці питаннями (проблемами) духовності, моральності, інтересами і потребами займалися Г.Авдіянц, О.Барабаш, Л.Коваль, О.Олексюк, Г.Шевченко та ін.

У наш час змін необхідно надавати особливого значення вихованню людини моральної, духовної, спрямованої до пізнання краси, творчості, самовдосконалення з гармонічним, позитивно спрямованим мисленням, яка вміє самостійно визначати своє місце в системі “природа-суспільство”, приймати рішення, ставити цілі, вибирати адекватні їм засоби, прогнозувати результати своїх дій.

Суб’єкт як людський індивід – утворення активне, він – діяч (діяльний) і при зовнішньому впливі і без впливу, але в різному ступені. Головна мета розвитку особистості – якомога більш повна реалізація людиною самої себе, своїх здібностей і можливостей, як можна більш повне самовираження і саморозкриття.

Особистість у всьому різноманітті її якостей і властивостей існує як цілісність. Її не можна розкласти на ізольовані якості і формувати їх окремо. Задача в тому, щоб виявити те головне, що являє собою цілісність, основоутворююче начало особистості, і те часткове, похідне, особливе, що доповнює і характеризує її як індивідуальність.

Цілісним і загальним в особистості є головні, визначальні якості і властивості, такі, як переконаність, стійкість, цілеспрямованість, що виражають її спрямованість і сутність. Франкл вважає, що там, де не визнається індивідуальність, немає співтовариства, там – юрба, череда. Юрба не терпить індивідуальностей.

Цінності – це те, заради чого живе людина. Існують індивідуальні (особистісні) цінності і суспільні. Цінності особистості і суспільства можуть і не збігатися, звідси величезне значення мистецтва як соціально-естетичного феномена, у якому в безпосередньо-почуттєвій, емоційно-захоплюючій формі зображується це “перекачування” цінностей від соціально-загальнозначущого до загальнолюдського родового і до інтимно-особистісного. Розбіжності цінностей особистості і суспільства перешкоджають неповторні – особливості (патології, безглуздості) фізичного і психічного складу особистості, яка самостійно вирішує питання вибору професії, сімейно-побутового укладу, визначає симпатії і антипатії, при цьому вона здатна засвоювати забобони і залишатися глухою до запропонованих їй цінностей, не вважаючи їх своїми.

Поняття цінності учені визначають як сутність тих явищ (чи їхніх сторін, властивостей) природи і суспільства, корисних і потрібних людям (В.Василенко, М.Каган), як інтереси з деяким духовним змістом, об’єктом яких є прагнення людини до зразків Прекрасного, Щирого, Доброго, Шляхетного (О.Здравомислов).

Проблема загальнолюдських цінностей повинна бути предметом активної комплексної розробки різними науками, у тому числі етикою та естетикою.

Етика – це вчення про моральність, про прищеплювання людині діяльнісно-вольових, душевних якостей, необхідних їй, у першу чергу, в суспільному житті, а потім і в особистому.

Естетика – це наука про прекрасне і чи не єдиний “місток” між науками і мистецтвом. Мистецтву належить особлива роль у формуванні в особистості культурних цінностей, прагнення до ідеалу життя. “Мистецтво вчить особистість бути людиною, сприяє формуванню життєдіяльності, що виникає з істотних визначень людської природи” [1, с.123].

Підготовка гарної, доброзичливої людини не може зводитися тільки до її утворення і розумового розвитку, необхідно більше. Лише єдність інтелектуального, емоційного, морального розвитку робить людину здатною до прекрасних, піднесених форм душевного стану і гідної поведінки. Розвинуті моральні і розумові запити спонукають дитину до активної життєтворчості. Треба, просто необхідно виховувати в дітях прагнення до активного пізнання життя.

В.Франкл стверджує, що там, де в людини є можливість вибору між двома цінностями, є можливість конфлікту ідей. Систематичне ж придушення совісті, надання людині дуже узагальнених цінностей або їхнє примусове нав’язування “веде або до західного конформізму, або до східного тоталітаризму” [2, с.101]. Тобто свобода волі людини дуже залежна від системи надання цінностей.

Про людину судять по її вчинках, рисах характеру, відношенню до навколишнього.

“Найкращим з людей треба вважати того, хто живе переважно своїми думками і чужими почуттями, а найбільш поганою – людину, егоїстично орієнтовану на себе, що підкоряє свої судження не об’єктивній істині, а вигідним для неї поглядам” [3, с.217].

Дитина проходить життєвий шлях, на початку якого її поведінка обумовлена зовнішніми впливами та інстинктивними імпульсами. Виховання допомагає їй прийти до внутрішньо осмислених, обумовлених світоглядом моральних почуттів і свідомої поведінки, володіння собою, саморегуляції і самовпорядкування. Протягом цього шляху дитина знаходиться на різних рівнях керування власною поведінкою.

Початковий рівень, практично внутрішньо безконтрольний, характеризується залежністю поведінки від неусвідомлених імпульсів і

зовнішніх впливів. Поступово, через емоційну підсвідому сферу психіки, формуються звички і звичні форми поведінки. На цьому рівні розвитку виникає можливість деякого самоконтролю над поведінкою завдяки звичкам, зміцненню звичних дій. На базі звичної поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях, під впливом цілеспрямованого педагогічного впливу в дитини розвивається моральне мислення. Разом з ним і з його допомогою, на базі моральних почуттів, свідомості і волі утворюються моральні якості і властивості особистості: доброта, порядність, чесність, правдивість, справедливість, працьовитість та інші.

Формування якостей відбувається в процесі вправ дитини у відповідних формах поведінки, що здійснюється при наявності визначеної мотивації. Концепції ж чи мотивації, іншими словами, процесуальні аспекти функціонування індивідуума, фокусуються на динамічних, що змінюються, особливостях поведінки людини.

“Педагогічне використання емоційного відношення дитини до світу – один зі шляхів проникнення в дитячу свідомість, її розширення, поглиблення, зміцнення, конструювання” [4, с.59]. Формування будь-якого світогляду не може вважатися закінченим, якщо не сформовані естетичні погляди. Без естетичного відношення світогляд не може бути справді цільним, здатним об'єктивно і у всій повноті охопити дійсність.

Під впливом мистецтва відбувається трансформація свідомості особистості, її світогляду. Сприйняті творчою уявою і глибоким співпереживанням художні образи переходять у план особистісних змістів індивіда, сприяють вибору його ціннісних орієнтацій, спонукають до створення краси у всіх її проявах відповідно до обраного ідеалу.

Статус значимого (вагомого) мистецтва здобувають ті твори, що впливають на всі три шари людської свідомості – відчуття, емоції і розум. Мистецтво – це художня творчість – це самовираження художника у всіх його проявах.

Кожна дитина так чи інакше залучена до мистецтва з раннього дитинства.

Морально-естетичний діалог дитини з мистецтвом є найкращою школою формування культури почуттів, естетичних переживань, що впливають на характер спілкування з людьми, на моральний зміст краси слова і думки, вчинків і дій.

При спілкуванні з мистецтвом відбувається ніби “бесіда” автора твору з дитиною (через мистецтво). Твір мистецтва досягає

своєї виховної, освітньої мети, коли він безпосередньо сприйнятий школярем чи дошкільником, коли освоєна його ідейно-художня сутність.

Художнє виховання органічно переростає в естетичне. Воно готує базу для широкого і різнобічного розвитку особистості. Мистецтво розкриває у всю широчінь діалектику душі людини. Одночасно воно поєднує людей, зближає, зігріває їхні душі.

За допомогою мистецтва людина може вникнути в найбільш істотний зміст свого життя і цим – досягти високої душевної гармонії, найвищої радості буття. Інакше кажучи – без естетичного впливу не обійтися.

Процес естетичного виховання повинен бути спрямований на стимулювання, насамперед, задоволення і розвиток естетичних потреб у діяльності. Формування естетичних потреб і їхнє задоволення в процесі різних видів діяльності, у тому числі і художніх, значно збагачує і особистість, і суспільство. До естетичних потреб відносяться потреби: у естетичному задоволенні, насолоді, що зв'язана з потребою в дозвіллі, розвагах; у естетичному пізнанні, освіті, самоосвіті за допомогою різного роду каналів інформації; у естетичном вихованні і самовихованні; культурі поведінки, у мові, в умінні вдягатися, прикрашати житло; у створенні естетичних цінностей в професійній роботі, у побуті, в мистецтві. З естетичними потребами тісно зв'язані потреби художні, тому що одним з найважливіших факторів виховання естетичного відношення до світу є мистецтво.

Проблема виховання моральності на сьогоднішній день особливо актуальна. Основи моральності, гуманності і поваги необхідно виховувати в дитині із самого раннього дитинства, коли процес формування її особистості тільки починається. Виховуючи дитину, розповідаючи їй про гарне, ми повинні прищеплювати опірність до усього недоброго, що може зустрітися їй.

Моральність – регулююча функція людської поведінки. Моральність – це й усвідомлення своєї особистісної цінності. “Цінність моральності визначається не матеріальним значенням справи і її можливих наслідків, а ступенем доброго зусилля. Це зусилля є необхідною умовою морального удосконалювання” [5, с.218].

Суб'єктивний моральний простір дітей забарвлюється естетичними кольорами і відтінками, що народжують у них цілу гаму настроїв: радість, смуток, драматична напруга, радість, трагічний стрес і т.п.

Моральне виховання ефективно здійснюється тільки як цілісний педагогічний процес, відповідний нормам загальнолюдської моралі, організації всього життя дітей: діяльності, відносин, спілкування з урахуванням її вікових та індивідуальних особливостей.

Основною базовою категорією морального виховання є поняття морального почуття – постійного емоційного відчуття, переживання, реальних моральних відносин і взаємодій. Норми моралі перетворюються в суб'єктивну моральність тільки завдяки їх почуттєвому освоєнню дитиною. Моральність для неї, насамперед, живе почуття, реальний стан і переживання глибокого задоволення чи, навпаки, дискомфорту, страждання, фізичної відрази, самоосуду і гіркої каяття. Моральне почуття є системоутворюючим началом людської моральності. Завдяки йому моральна свідомість, знання норм поведінки, звичні вчинки набувають морального сенсу. Моральне виховання, що ігнорує емоційну сферу, естетичне відношення до дійсності є слабосильним, нездатним формувати внутрішні стимули і спонукання високоморальних вчинків дітей, керувати їх поведінкою.

Подолання протиріччя в суб'єктивному моральному просторі забарвлює життя дітей у мажорні тони.

Педагогу важливо знати стан суб'єктивного морального простору всіх дітей, що оголює моральний клімат у колективі. Йому необхідно шляхом педагогічної організації відносин і діяльності дітей звести до мінімуму стихійні впливи в зоні морального простору і взаємодії. У випадку успіху керування взаємодіями в суб'єктивному моральному просторі дітей перетворюється в діючий механізм якісного перетворення їх особистості.

У подоланні дитиною зовнішніх і внутрішніх протиріч полягає сама суть морального становлення особистості. У нескінченному потоці моральних виборів між бажанням і обов'язком, дисципліною і не вірно зрозумілою волею, добром і злом, совістю і правопорушенням, жалем і жорстокістю, любов'ю і ненавистю, правдою і неправдою, егоїзмом і колективізмом, відкритістю і лицемірством шліфуються риси характеру, моральні якості і властивості особистості. Моральне виховання – не вдовбування, не формальне заучування моральних норм і бездумне відпрацьовування звичок поведінки. Воно – активний життєвий процес відносин, взаємодій, діяльності, спілкування і подолання протиріч.

Результатом морального виховання є моральна вихованість. Вона матеріалізується в суспільно цінних властивостях і якостях особистості, виявляється у відносинах, діяльності, спілкуванні. Про

моральну вихованість свідчить глибина морального почуття, здатність до емоційного переживання, тортур совісті, страждання, сорому і співчуття.

Успіх морального виховання дітей багато в чому залежить від характеру суб'єктивного морального простору, у якому вони живуть. В нього входять відносини і спілкування в колективі, в родині, на вулиці з товаришами і друзями, батьками, вчителями, відношення до себе, до природи, до зовнішнього світу, праці, способу життя, до суспільних вимог. Як тільки дитина вступає у взаємини з навколишнім світом, у неї відразу утворюються реальні об'єктивні взаємозв'язки і взаємозалежності, що знаходять висвітлення в суб'єктивному моральному сприйнятті, і створюють для нього суб'єктивний моральний простір.

Суб'єктивною рушійною силою розвитку моральної свідомості є моральне мислення – процес постійного нагромадження і осмислення моральних фактів, відносин, ситуацій, їхній аналіз, оцінка, прийняття моральних рішень, здійснення відповідальних виборів. Моральні переживання, мучення (тортури) совісті породжуються єдністю почуттєвих станів, відбитих у свідомості, і їх осмисленням, оцінкою, моральним мисленням.

Моральність особистості складається із суб'єктивно освоєних моральних принципів, якими вона керується в системі відносин і постійно пульсуючого морального мислення. Тільки в боротьбі, подоланні протиріч всередині і поза собою дитина може відчути і усвідомити себе морально цільною і сильною, такою, що володіє собою, не бранцем пристрастей і обставин. Таким чином, педагогічний процес морального виховання є організацією дітей на подолання і вирішення життєвих протиріч, проблем, питань, конфліктів і зіткнень. Суперечливість змісту морального життя дітей варто розглядати як головний об'єкт виховного процесу, над організацією якого необхідно систематично і постійно працювати, зосереджуючи зусилля на вмілому вирішенні протиріч, розвитку в них у цьому процесі морального почуття, свідомості, звичок, звичних форм поведінки.

Моральність – це одне з визначень розуму, це єдність вільного змісту і творчої форми духу, що добровільно самовизначається за логікою свободи. Моральність є досконалою основою суспільства, тому що вона думкою породжує закономірність суспільних відносин, совістю, моральним обов'язком і волею у вигляді моральних обов'язків утримує людську діяльність і породжувані нею суспільні відносини в границях законів їхнього історичного буття, оживляє всю систему

законів існування суспільства, повідомляючи їм свідому соціальну енергію та мислючу добру волю.

Теоретично обґрунтованим і виправдавним себе на практиці є підхід цілісності, органічної єдності морального виховання і життя.

Моральність формується в подоланні життєвих протиріч, у боротьбі з аморальністю. Кожній дитині потрібно пережити і здолати свою дозу труднощів. Діти не будуть добрими, якщо самі не пережили прикростей і не відчули всією істотою дефіцит людської доброти.

Моральний розвиток особистості припускає поступове засвоєння суспільних норм і правил поведінки, моральних цінностей, формування моральних суджень (обґрунтування моралі), навичок моральної поведінки. Моральність, звичайно, може приймати форму тих чи інших психологічних явищ у свідомості людини, але лише через виховання, через підпорядкування стихії почуттів і спонукань особливій логіці моральної повинності. Взагалі, мораль не зводиться до “утрішньої механіки” душевних імпульсів і переживань людини, а має нормативний характер, тобто ставить людині визначені дії і самі спонукання до них за їх змістом, а не по психологічним виглядом, емоційним забарвленням, душевним настроєм і т.п.

У цілому ж моральне і художнє виховання співвідносяться в комплексному підході як цільова детермінанта і особливий спосіб її реалізації. “Моральність – це внутрішні, духовні якості, якими керується людина, етичні норми, правила поведінки, обумовлені цими якостями” [6, с.77].

Незважаючи на всю розмаїтість ступенів духовного розвитку в минулому і сьогодні людства, все-таки існує нерозкладна основа загальнолюдської моральності. Моральність може трактуватися як уродженість у кожній людині морального закону (І.Кант). Основу моральності складають моральне і естетичне почуття, потреба в доброму діянні і моральному задоволенні.

Моральні почуття виникають і розвиваються на основі потреб особистості, синтезу знань, переконань і переживань.

Моральні відносини являють собою діалектику суб’єктивного (спонукання, інтереси, бажання) і об’єктивного (норми, ідеали, удачі).

Корінною проблемою моралі є регулювання взаємин і інтересів особистості і суспільства. Судити про рівень освіти необхідно за духовним станом цілого суспільства. Таким єдиним критерієм оцінки варто вважати рівень моральності. Саме і родина, і школа повинні піклуватися про збудження в душах вихованців вихідної моральної свідомості.

Важливою проблемою освіти сьогодні є те, що воно фактично не займається вихованням інтересу особистості. Саме інтереси особистості лежать у основі ієрархії моральних загальнолюдських цінностей.

Виховуючи інтерес, педагог повинен стежити за тим, щоб він був різноплановим. Велике значення у формуванні інтересу має уява. “Людина, позбавлена уяви – ніби сліпа, хоча має гарний зір: вона не помічає “знаків” культури, не вміє бачити предмет по-людськи, тобто очима інших людей” [7, с.26]. Велику допомогу в цьому питанні може зробити мистецтво. Воно активізує не тільки уяву, але і розум (інтелект) особистості. Тому необхідно частіше звертатися до мистецтва і це надасть можливість значно підвищувати рівень інтересу особистості, і не тільки до мистецтва, а також формувати творчі здібності і можливості, інтереси і потреби.

Інтерес – перше, що М.Монтессори виділяє у своїй педагогіці. Друге – індивідуальний підхід. Необхідно відчувати, розуміти і зберігати індивідуальність, неповторність кожної дитини.

Важливий не тільки зміст, але й інтонації мови дітей. Мовна інтонація, тісно пов’язана з проявами психічного життя дитини, дає можливість почути багато цікавого. Вже в самій емоційній забарвленості мови – замилюванні, радості, байдужості, роздратованості виражається відношення дитини до мистецтва, до моральної проблеми. У цьому зв’язку необхідно: здійснити перехід від нейтральних мотивів діяльності із задоволення інтересів до альтруїстичного; домогтися моральної спрямованості духовних інтересів дітей; перегрупувати інтереси, підсилити творчу сторону ведучих інтересів; здійснити перехід від егоїстичних мотивів діяльності із задоволення інтересів до нейтральних і альтруїстичних; домогтися моральної спрямованості духовних інтересів.

Якщо вчитель робить все правильно, і батьки йому не дуже заважають, у дитини виникає внутрішня потреба освоювати і пізнавати світ навколо себе. Для того, щоб дитина учила (а краще освічувала) себе, її вже не треба карати чи заохочувати, потрібно тільки вчасно підкинути “вугіллячко” у топку її розуму, а ще краще показати, як і де це вугіллячко знаходити.

Необхідність, доцільність, нестаток – породжують потребу. Потреби – це елементи психіки окремої особистості, її індивідуальної свідомості. “Потреба, як така, зовсім не те ж саме, що потяг. Потреба може існувати і бути навіть дуже високою, але потяг не виникає без

загальної активації всієї сутності людини” (Е.Гельгорн, Дж.Луфбороу) [8, с.73].

Турбота про формування гармонійної особистості вимагає зацікавленості в забезпеченні всіх природних потреб людини з метою формування цілісності особистості.

Духовне життя людини в її основних вимірах – пізнавальному, естетичному і моральному – кореняться не тільки на поверхні свідомості, а іде в його глибини (підсвідоме, несвідоме).

Естетичне, як форма духовності, втілює людську здатність не тільки сприймати світ у всій його красі, але і перетворювати його через прекрасне, комічне, трагічне і героїчне в їх різноманітних відтінках. Пошуки цих відтінків підкреслюють людську здатність робити світ більш доступним, багатобарвним і близьким до людського духу.

Мистецтво прагне “охопити увесь світ” заради духовного відродження людини. Втілюючи прагнення людини вийти за рамки раціональності, мистецтво наполегливо пробивається до почуттів людини з метою сприяти кращому розумінню як власного духовного світу, так і духовного світу інших людей. Мистецтво представляє із себе образну, метафоричну, символічну природу, що презентує його як потенційне поле духовності.

Існує багато дефініцій сучасної педагогіки: педагогіка гуманності, динамічна педагогіка. Вплив взаємодіючих мистецтв на особистість назвали катарсисною педагогікою.

Появу людини на арені історії і саму історію її буття у світі варто розуміти, насамперед, як феномен культури. Інтерес до “філософії культури” (термін А.Мюллера) визначає корелятивний зв'язок культури з душевно-духовним світом людини, що складає його сутність.

Художня культура стосується тільки світу мистецтва, а духовна – усієї життєдіяльності людини. Саме духовна культура виступає “значеннєвим ядром” як кожного культурно-історичного типу, так і окремого індивідуума, що представляє той чи інший народ будь-якої епохи.

Для розвитку духовної потреби людини потрібно, щоб спочатку предмети культури виступили в невластивій їм, на перший погляд, функції, а саме як засобу, форми об'єктивізації ціннісної сфери особистості. Завдяки цьому встановлюється природний життєвий зв'язок індивіда і культури.

Що стоїть за такими поняттями як “культура” і “духовність”? По-перше, відразу варто помітити, що вони близькі за змістом. Це не

випадково: обидва поняття характеризують людину як соціального суб'єкта, як особистість, обидва оцінюють особливості і характер її соціальної діяльності, суспільної активності, цінності.

Відображаючи соціальне зовнішнє і внутрішнє життя людської особистості, рухаються і переходять одне в одне і поняття культури і духовності. Якщо перше означає конкретно-історичний рівень розвитку сутнісних сил, творчих здібностей, соціальних інтересів і потреб людини, то інше – своєрідний стан її соціальної активності, що постійно спонукує її до пошуку відповідних форм суспільної самореалізації.

Співвідношення обох понять можна розглядати з позицій діалектики мети і засобів. У цьому випадку культура виступає засобом формування духовності, а духовність – метою розвитку індивідуальної культури. Будь-яка дія, будь-який вчинок, в яких є присутньою висока мета, духовні в кращому змісті цього слова.

Обидва поняття – духовність і культура – з'єднуються в третьому – духовна культура. Останнє, зрозуміло, не можна зводити до однієї лише начитаності, ерудиції чи освіченості людини. Його змістовним ядром є активне, творче і, разом з тим, відповідальне відношення до життя. По-справжньому культурна, духовно багата людина не може бути байдужною до того, що відбувається довкола неї. Спектр її відносин зі світом, з людьми надзвичайно різнобічний і змістовний. Висока внутрішня культура дозволяє їй відкривати нові можливості для суспільно цінної, творчої діяльності.

Сприймаючим “пристроєм” у духовному світі людини є естетична свідомість і почуття. Естетичну свідомість можна визначити як сукупність переживань, суджень, смаків, поглядів, ідеалів, ідей і теорій, завдяки яким людина одержує і фіксує своє ідейно-почуттєве, емоційно-образне знання про навколишню нас дійсність і виражає своє відношення до неї. Естетична свідомість має всі ознаки суспільної свідомості, оскільки вона, по-перше, має глобальний характер і, по-друге, існує об'єктивно.

Художня свідомість тому й існує в суспільстві, що є потреба в задоволенні естетичних запитів, смаків і ідеалів людей. Вона існує в двох своїх видах: свідомість-творення і свідомість-споживання. Отже, можна говорити, що реально існують два види свідомості – художня і естетична.

Художня свідомість завжди продуктивно-результативна. Вона існує як духовний процес завдяки тому, що постійно упередметнює себе в тих чи інших художніх цінностях. Естетична свідомість – це

потенційна-результативна свідомість. Вона ширше за обсягом і пропонує формування системи і сукупності естетичних духовних цінностей як суспільства, так і особистості.

Для формування духовності в суспільстві необхідно з'єднати в єдине ціле освіту, виховання, науку (особливо суспільну), збагатити їхнім тісним зв'язком з життям. Виховання духовності особливо плідне в дитинстві.

Сьогодні вкрай необхідно формувати духовні якості особистості, розвивати в молодих людей властивість цілісного бачення світу, здатність сприймати серйозні соціальні проблеми і наповнювати навколишнє середовище загальнозначущим ціннісним змістом.

Формування духовності як особистісної якості – перманентний процес з чітким цілеполаганням. Наскрізною є ідея формування внутрішнього світу юних душ, їх духовності, любові до життя, прагнення приносити щастя людям. Духовність повинна бути загальним явищем їхнього життя, що вносить необхідні елементи співвідношення, гармонії і краси, робить життя змістовним і повноцінним.

На базі вищих духовних цінностей може бути досягнута дійсна єдність людства, перетвореного в гуманістичний “соціальний Всесвіт” (П.О.Сорокін).

Формування духовного світу всебічно, гармонійно розвиненої особистості припускає використання комплексного і системного підходів у процесі її виховання.

Спектр різних форм духовності широкий і різноманітний, він виявляє себе в збігах і розбіжностях, у діалогах різних духовних форм і типів. Розкрити у всій повноті цей спектр на сучасному етапі, напевно, неможливо, але шукати, знаходити точки дотику й у цьому пошуку добувати нові крупичці Абсолютної Істини – необхідно.

Виховні задачі в контексті нашого дослідження:

- діяти в моральному напрямку, звертаючись до кращих потреб людини;
- визначати і пояснювати основні начала, без яких люди не могли б жити суспільством;
- звертатися до Вищого: любові, краси, мужності, добра, братерства, істини, самоповаги, до життя, узгодженого з ідеалом;
- не допускати думки про те, що можливо жити не зважаючи на потреби і бажання інших;
- одухотворити все навколо себе.

Висновки:

- духовна потреба – це комплексна потреба – естетична, пізнавальна, моральна;
- порушення і розвиток духовного інтересу спричиняє і розвиток духовної потреби;
- гармонічний, всебічний розвиток особистості і її духовної сфери – у першу чергу, у значній мірі залежить від впливу на неї мистецтва;
- формування духовних потреб і інтересів у дітей за допомогою мистецтва повинне проходити тільки через радість.

Література

1. Художественная культура и гармоничное развитие личности / Отв. ред. Н.В. Гончаренко. – К.: Наукова думка, 1982.
2. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сб.: Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
3. Дюпшин А.А. Мудрые высказывания. – Минск: Знание, 1992. – 673 с.
4. Киященко Н.И., Лайзеров Н.Л. Искусство и духовный мир человека. – М.: Знание, 1983. – 63 с.
5. Толстой Л.Н. Что такое искусство / Собр. соч. в 20-и т. – М.: Гослитиздат, 1964. – т. 15. – 318 с.
6. Солонько Л.А. Практически-духовное освоение мира: онтологический аспект / АН України. Ін-т філософії. – К.: Наук. думка, 1994. – 87 с.
7. Дусавицкий А.К. Воспитывая интерес. – М.: Знание, 1984.
8. Здравомыслов А.Г. Потребности, интересы, ценности. – М.: Политиздат, 1986. – 276 с.